

Ensyklopedia venäläisyyden kieltämisestä

Hanna Kempin: *Kielletty kupoli, avattu alttari: Venäläisyyden häivyttäminen Suomen ortodoksisesta kirkkoarkkitehtuurista 1918–1939. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 123, Tampere, 2017. 361 s. ISBN: 978-952-66-5503-1.*

Otsikko *Kielletty kupoli, avattu alttari* vihjaa, että taidehistorioitsija Hanna Kempin tutkimus pureutuu monisyiseen ja ristiriitaiseen perintöön. Luettuaan täydellisyttä hipovan, intohimoisen tarkasti dokumentoidun ja taidokkaasti kirjoitetun järkäleen läpi, lukija ei ole pelkästään tutustunut joukkoon jo kadonneita kirkkorakennuksia vaan perehtynyt myös kansallistuttamiskomiteaan, sen henkeen, keinoihin ja toteuttajiin. Kyse on vuoden 1918 tapahtumien jälkeisestä ortodoksisen omaisuuden haltuunotosta valtiolle ja kirjoittajan mukaan ”maiseman siivoamisesta” – siis ei-toivottujen venäläisten piirteiden puhdistamisesta. Kansallistuttamiskomitea muokkasi entisiä ja 1920-luvulta lähtien myös rakennutti uusia pyhäköitä. Niissä se pyrki uuden, suomalaiskansallisen pyhäkköarkkitehtuurin muotokielen luomiseen ja muokkaamiseen. Laajan kuva- ja arkistoaineiston valossa tutkija pohtii rajankäyntiä vieraan ja oman välillä. Mikä yleensä oli sopivaa, mikä ei? Kenellä oli valta päättää siitä? Yksi kansallistuttamiskomitean voimahahmoista, jonka vallassa oli esimerkiksi torpedoida sipulikupoli, oli kirjailija Iivo Härkönen.

Vastaväittäjä, professori Heikki Hanka mainitsi väitöstilaisuudessa, että kolmanneksi otsikkoon olisi sopinut ”torjuttu tiili”. Venäjän ajan kasarmien (ja niiden kappalien) punatiili joutui myös inhokkina unholaan. Ennen kaikkea kirkkotilaan haluttiin lisää valoa, vähemmän mystisyyttä. Tukeuduttiin suomalaisen aikalaisarkkitehtuurin eklektismiin. Tavoitteena oli ensi alkuun ”suomalais-karjalainen kirkkoarkkitehtuurityyli”, ja mallia haettiin myös karjalaisista puupyhäköistä. Käännyttiin niiden tuntijan, Härkösen ystävän arkkitehti Veikko Kyanderin puoleen. Kempin sisu ja vainu tuovat silmiemme eteen Kyanderin tähän asti piilossa olleet luonnospirroksot. Niiden muotokieli on nykypäivästä katsottuna kiehtova ja omaperäinen. Tutkija käy huolellisesti läpi piirrosten aikalaisvastaanottoa ja niiden osakseen saamaa kritiikkiä. Lopulta kirkollishallitus torjui ne

outoina. Ei kuitenkaan täysin, sillä Uomaan kyläkappeli Impilahden kunnassa ehdittiin rakentaa. Sen esikuvaksi Kyander mainitsi 1600-luvun Pyhämaan Luodon kirkon.

”Venäläisyyden siivoaminen näkyviltä” kohdistui paljon muuhunkin kuin arkkitehtuuriin. Esineistön muokkaamisesta voi mainita, että arkkipiispa Aleksanterin panagiaan ja piispanristiin tulivat suomalaishenkiset hakaristit, jotka 30-luvulla tahattomasti yhdistyivät saksalaisen natsismin symboleihin. Ristiinnaulittu Kristus on kuvattu katolisen tradition mukaisesti jalkaterät päällekkäin (s. 171). Toisaalta kuitenkin kompromisseja tehtiin. Kirkon sisustuksessa oli sopivaa käyttää suurimmaksi osaksi venäläisajan esineistöä.

Kansallistuttamiskomitean työ oli tietenkin ristiriitaista: esimerkiksi pitkistä rjasasta eli papinkaavusta haluttiin luopua lyhentämällä sitä roimasti, mutta ehdotus ei mennyt läpi. Keskitien sovittelijana toimi Sergei Okulov, joka kirjoitti: ”Hyvä on vapautua kaiken venäläisyyden ja itämaisyyden sokeasta matkimisesta, mutta ei ole hyvä vaihtaa sitä kaiken suomalaisuuden ja länsimaisuuden sokeaan matkimiseen.”

Suomalaismieliselle kirkkokunnan johdolle tärkeä symboli oli uusi keskustalo Sortavalassa. Arkkipiispa Herman kirjoitti E.N. Setälälle v. 1933: ”Tosi on, että talomme on tällä kertaa Sortavalan komein rakennus.” (s.201). Sotienvälisenä aikana ehdittiin rakentaa kymmenkunta uutta kirkkoa. Karjalais-suomalaisista puupyhäköesikuvista luovuttiin osittain. Karjalaisuuden asemesta ihannetta alettiin etsiä Bysantiksi kutsutusta kulttuuripiiristä. Vuosikymmeniä jälkeensä lukijalle syntyy vaikutelma, että suomalainen ortodoksinen pyhäkkö on saavuttanut omaleimaisuutensa nimenomaan tasapainottelun ja luomisvoimaisen ennakkoluulottomuuden ansiosta.

Kielletty kupoli, avattu alttari on kauan odotettu, kunnioitusta herättävä suurtyö ja perusteos, jolle voi ennustaa pitkää ikää. Tietopakettia täydentää surullisen pitkä luettelo takavarikoiduista ja lakkautetuista kirkoista. Teoksen sanoma laajenee humanistin viisaaksi puheenvuoroksi. Se ilmestyy juuri sopivasti asettuakseen Suomi 100 -juhlavuoden tietokirjojen eturivistöön.

Elina Kahla